

KAMUSAL ALAN VE TECRÜBE: BİR PROLETER/KARŞI-KAMUSAL ALAN ÖRNEĞİ OLARAK FİKİR SAHASI YOUTUBE PROGRAMININ ÇEVİRİMİÇİ ETNOGRAFİK İNCELEMESİ

Public Sphere and Experience: Online Ethnographical Analysis of the Fikir Sahası YouTube Programme as an Example of Proletarian/Counterpublic Sphere

Berkay YILDIRIM*1

¹Doktora Öğrencisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya ve İletişim Çalışmaları Anabilim Dalı
e-mail: berkayyildirim.by@gmail.com

ORCID ID: BY: 0000-0001-5927-0548

DOI: 10.69999/emedi.1630583

E-ISSN: 3023-4115

MAKALE BİLGİLERİ	ÖZET
<p>Makale Bilgisi Makale Türü: Araştırma Makalesi Geliş Tarihi: 31.01.2025 Kabul Tarihi: 09.04.2025 Yayın Tarihi: 26.12.2025</p> <p>Anahtar Kelimeler: Çevrimiçi Etnografi, Futbol, Proleter/Karşı-Kamusal Alan, Yeni Medya.</p>	<p>Bu çalışma, Fikir TV YouTube kanalında yayınlanan Fikir Sahası programının, Kluge ve Negt'in proleter/karşı-kamusal alan tarifine denk düşen kimi yönlerinin söylem boyutunda öne çıkarılmasını, tartışılmasını ve yeni medyanın bir proleter/karşı-kamusal alan biçimlenişine ne şekilde ortam sağlayabildiğini anlamayı amaçlayan çevrimiçi etnografik bir yaklaşıma dayanmaktadır. Ele alınan YouTube programında katılımcıların ve programın moderatörlüğünü üstlenen kişilerin hem birer eyleyici hem de burjuva kamusal alan ile endüstrileşmiş üretim kamusal alanının birlikteliği ile oluşan egemen kamusal alanın kavrayışlarına eleştirel perspektiften çözümlemeye dönük bir söylem kullandıkları görülmüştür. Getirilen eleştirilerin Kluge ve Negt'in proleter/karşı-kamusal alan kavrayışındaki proleter/madun (subaltern) sınıfın kolektif tecrübe ufkuna dayanan karşı-kamusal alan biçimlenişine ne şekilde eklendiği anlaşılmaya çalışılmıştır. 24 Kasım 2024 ile 19 Ocak 2025 tarihleri arasında Fikir TV YouTube kanalında yayınlanan ve yaklaşık 4 saat 18 dakika süren dört program, amaçlı örneklem başlığı altında ele alınan ölçüt örneklem yönetimiyle seçilmiştir. Örneklemden elde edilen söyleme dayalı veriler, "endüstrileşmiş üretimin kamusal alanı olarak futbol", "alternatif futbol oluşumları" ve "cinsiyet odaklı futbol" gibi kamusal temalar, kod-tema-kategoriler bünyesinde gözden geçirilerek yorumlamalar ve çıkarsamalar yapılarak tematik olarak analiz edilmiştir. Anaakım spor medyasının dili, temsil biçimi ve tahayyül ettiği anlam dünyasının defolarının açığa çıkarılmasına, görünürlüğü kısıtlı karşı-kamusal alan öznelerinin söylem biçimlerinin duyulur-görülür kılınmasına aracılık etme potansiyelinin anlaşılması açısından Habermas'ın işaret ettiği tehlikelere rağmen yeni medyanın kayda değer öneme sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.</p>
ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Article Information Article Type: Research Article Received: 17.10.2025 Accepted: 09.04.2025 Published: 26.12.2025</p> <p>Keywords: Football, New Media, Online Ethnography, Proletarian/Counterpublic Sphere.</p>	<p>This study is based on an online ethnographic approach that aims to highlight and discuss some aspects of the Fikir Sahası programme broadcast on Fikir TV YouTube channel that correspond to Kluge and Negt's description of the proletarian/counter-public sphere in the discourse dimension and to understand how new media can provide an environment for the formation of a proletarian/counter-public sphere. It was observed that the participants and the moderators of the YouTube programme were both activists and used a discourse aimed at analysing from a critical perspective the conceptions of the dominant public sphere formed by the combination of the bourgeois public sphere and the industrialised production public sphere. It has been tried to be understood how the criticisms are articulated with Kluge and Negt's conception of the proletarian/counter-public sphere as a counter-public sphere based on the collective experience horizon of the proletarian/subaltern class. Between 24 November 2024 and 19 January 2025, four programmes, which were broadcast on Fikir TV YouTube channel and lasted approximately 4 hours and 18 minutes, were selected with the criterion sampling method discussed under the heading of purposive sampling. The discourse-based data obtained from the sample were analysed thematically by reviewing, interpreting and inferring public themes, codes-themes-categories such as 'football as the publicness of industrialised production', 'alternative football formations' and 'gender-oriented football'. It has been concluded that despite the dangers pointed out by Habermas, the new media is of significant importance in terms of understanding the potential of the mainstream sports media to reveal the defects of its language, representation and the world of meaning it imagines, and to mediate the discourse forms of the subjects of the counter-public sphere with limited visibility to make them audible-visible.</p>

GİRİŞ

Kamusal yaşam üstüne düşünmek, ortak insanî yaşamımızın mahiyeti hakkında her yönüyle düşünmek demek.
(Özbek, 2015c: 601)

Kamusal alan dendiği zaman yalnızca siyasal alandan değil, aynı zamanda toplumsal zeminde yaşanan, kültürel pratiklerin dahil olduğu bir alandan da söz edilir. Kamusal alan, yurttaş olarak insanın, tahakküm ilişkilerine cephe aldığı, kimi zaman eleştirel siyasal söylem biçiminde uzlaşma arayışında bulunduğu kimi zaman kültürel uyulaşım ve gündelik hayat deneyimini paylaştığı, iletişime ve özellikle de konuşma, tartışma, dayanışma ve kolektif tecrübenin doluşıma girdiği bir alandır. Kamusal alan, kültürel gözlükle baktığımızda “toplumsal tecrübemizin (ya da zihniyetimizin) ufuklarını” imleyen bir kavram, politik gözlükle baktığımızda ise, özgürlük ve adalet mücadelesinin yapıldığı söylem ve eylemin alanıdır (Özbek, 2015a: 56). Meral Özbek (2015), oldukça kapsamlı derlemesinin önsözünde kamuoyu gibi soyut bir kavramı açıklarken Amerikan davranışçı sosyal bilimler terminolojisini kullanmak yerine daha eleştirel zaviyeden konuşan bir anlatı kurma niyetinden bahseder. İki çalışma aracılığıyla bu niyetini nihayetlendirdiğini ifade eder. Bunun, Jürgen Habermas’ın “Kamusal Alan” ile Alexander Kluge ve Oskar Negt’in beraber kaleme aldıkları “Proleter Kamusal Alan” başlıklı ansiklopedik yazılar aracılığıyla olduğunu belirtir. Başlarken belirtmek yerinde olacaktır: Hannah Arendt, Richard Sennett, John Rawls, Charles Taylor gibi Türkçe’ye de kazandırılmış kamusal alan yaklaşımları çeşitlilik göstermekle birlikte çok geniş alanlarda farklı kereler ele alınmışlardır. Bu

çalışmanın kamusal alan literatürünün hepsini barındırmak gibi bir amacı bulunmamaktadır. Burjuva kamusal alanı kavrayışı itibariyle bir sıçrama rampası olarak Habermas’ın ve ona Kluge ve Negt’in karşı-kavramsallaştırmasıyla literatürünün lokomotifi hüviyetindeki iki metin, bu çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Bu çerçeve, Habermas’ın *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* (1962) kitabında yer alan kamusal alan kavrayışına daha sonra hiç güncellememiş muamelesi yapılmamasına, *iletişimsel eylem* nosyonunu gözden kaçırılmaması gerektiğine yönelik uyarıya (Özbek, 2015a: 41) ek olarak yeni medyanın platform yapısının kamusal alan üzerine düşürdüğü gölgeye dair güncellemeleleri (Habermas, 2023) de gözetmektedir. Ancak çalışmanın odağında Kluge ve Negt’in proleter kamusal alan nezdinde karşı-kamu¹ kavrayışlarının bizatihi *Yapısal Dönüşüm* kitabını muhatap alan bir kavramsal güzergâh belirlemiş olması, ister istemez Habermas’ın güncellemelerini Kluge ve Negt bağlamında okuma zorunluluğunu doğurmuştur. Miriam Hansen (2015: 160), *Kamusallık ve Tecrübe*’nin, Habermas’ın *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*² kitabı görmezden gelinerek okunamayacağını ifade etmektedir. Keza Kluge ve Negt (2018:73) de Habermas’ın 1962 tarihli kitabına önem verilmesi gerektiğine dönük bir uyarıda bulunur: “Bu kitap; burada yürüttüğümüz tartışmalar, özellikle de burjuva kamusal alanı bağlamının ortaya çıkmasına ilişkin olanlar açısından öncelikle okunması gereken bir eserdir.” Bu sebepten, Habermas’ın *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* özelindeki burjuva kamusal alan kavrayışı, Kluge ve Negt’in proleter/karşı-kamusal alan kavrayışının anlaşılması için bir manivela görevi görmektedir.

[1] Miriam Hansen (2015: 171), Kluge ve Negt’in 1972 tarihli *Kamusallık ve Tecrübe*’deki ‘proleter’ kamusal alan nosyonunu, 1981 tarihli *Geschichte und Eigensinn* (Tarih ve İnat) adlı çalışmalarında terk edip “karşı kamusal alan” (*counterpublic sphere*) kavramını kullanmayı sürdürdüklerini belirtmiştir. Ancak yazarların çalışmalarının alt başlığında yer alan “*Burjuva ve Proleter Kamusal Alanın Analizine Doğru*” ibaresine yer vermeleri ve bu çalışmada *Kamusallık ve Tecrübe*’nin muhatap alınmaması sebebiyle “proleter” ve “karşı-kamusal” ibareleri çoğunlukla birlikte ve birbiri yerine kullanılacaktır.

[2] Meral Özbek (2015: 43), Habermas’ın 1962 tarihli kitap başlığının Türkçeleştirmesini tartışmalı bulduğunu belirtir. Tarihsel-toplumsal bir kategori olarak “kamusal alanı” yapısal dönüşüme uğrayan alanın bütünü olduğunu, “kamusal alan” teriminin bir fenomeni, ilişkisellik biçimini, muhteva ve ilkeyi ifade ettiğini, “kamusal alan” kavramıyla hali hazırda içerildiğini ifade eder. Benzer durum Kluge ve Negt’in kitap başlığı Türkçeleştirmesinde de görülmektedir. Anlam karmaşası olmaması açısından belirtmekte yarar var; çalışma boyunca kitapların Türkçe başlıklarına yapılan atıflar haricinde Özbek’in açıklaması benimsenmiştir.

Burjuva Kamusal Alanının Yapısal Dönüşümü

Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* (2021) kitabında modern politikanın ve toplum kuramının temel kavram ve ilişkilerini bir tarihsel akış içerisinde incelemektedir. 18. yüzyıl ile 20. yüzyıl aralığında modern politikanın ve toplum kuramının temel kavram ve ilişkilerinin kamusal alan formunda geçirdiği yapısal dönüşümü, müzakereci (söylemsel) bir demokratik meşruiyet ve modern rasyonalite çerçevesinde yaşanan kaybı tartışmıştır. Kapitalist üretim ilişkilerinin bir tahakküm yapısı kurma sürecini; kralı, senyörleri, saray adamlarını, hukukçuları içeren ortaklık ve çelişkilerle yüklü ilişkiler ağından doğduğunu savunmuştur. Saray bürokrasilerinin bir yandan devletin mutlakiyetçi yapısını güçlendirirken öte yandan burjuvazinin güçlenmesinin önünü açtığını belirtmiştir. Burjuva kamusal alanı, pazar ekonomisi ile devleti kaynaştırma düşüncesini dinleyici, izleyici ve rasyonel okuyucu topluluğunu (*das Publikum*) işin içine katarak toplumsal ilişkileri dönüştürmenin başlıca unsuru olarak basına önemli bir rol biçmektedir (Timur, 2008: 46). Devlet, basının kontrolünü sağlarken kültürlü burjuvazinin de basını eleştiri/iletişim aracı ve devlete karşı bir forum olarak değerlendirdiğini, bu vesileyle de modern kamusal alanın ve kamuoyu kavramlarının 18. yüzyıl sonlarında ortaya çıktığını ifade etmektedir (Habermas, 2021: 90-91).

Kamusal alan kavramıyla, toplumsal yaşam içerisinde kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği ve tüm yurttaşların erişiminin teminat altına alındığı bir alanı kastedilmekte iken kamuoyu ifadesiyle de yurttaşlarca oluşturulan kamusal gövdenin, devlet formundaki egemen örgütleniş biçimine karşı, doğrudan bir katılım örneği olarak seçimler dışında eleştiri yapma ve söz konusu kamusal gövdeyi ayakta tutma görevleri tarif edilmektedir (Habermas, 2015: 95-96). Kamuoyundan bahsedilirken, bağımsız ve eşit bireylerin katıldığı, kimsenin dışlanma-

dığı, rasyonel-eleştirel bir tartışma ortamında geliştiği, söyleme dayanan ve sonunda uyuşma (*consensus*) varılan bir süreç (Kejanlıoğlu, 2015: 839) işaret edilmektedir. Kamusal bir gövde biçiminde davranmış olmak için ise Habermas, yurttaşların genel faydasını gözeten, toplumun geneline ilişkin meselelerde bir araya gelerek kanaat bildirme, örgütlenme, görüş yayınlama özgümlüklerinin teminat altına alındığı durumu tarif etmektedir. Habermas'ın kamusal alan mefhumuna katkısı iki açıdan olmuştur (Hansen, 2015: 160); ilk olarak, toplumsal örgütleniş biçimi itibarıyla liberal kapitalist yapının çatısı altındaki burjuva toplumunun oluşumu ile ilişkili olan kamusal alan tarihsel bir kategori formunda yeniden biçimlendirilmeye çalışılmıştır. İkincisi ise, kamusal alan, piyasa, devlet ve mahremiyet alanının (aile) dışında örgütlenmiş bir dördüncü alan olarak tarif edilmiştir.

Habermas, siyasal iktidar ile burjuva kamusal alan arasındaki bağlantıyı sağlayan aracın 'aklın kamusal kullanımı' olduğunu belirtmektedir. Eleştirel bir kamusal alan ilkesinin yeni kurumsal bir temel üzerine oturtmasına ilişkin olarak entelektüel ve ahlaki gücün herhangi başka bir güç tarafından manipüle edilemeyecek bir 'aydınlanmacı öz' ile ilişkilendirilmesi öne sürülmektedir (Çiğdem, 2015: 666). Fransız Devrimi arifesinde kahvehanelerin kamusal işlerliğine atıfta bulunulmakta, bu mekânlarda her alanda meselelerin müzakere edildiğini ve bunun yapılırken eşitlikçi bir yapının bulunduğu altı çizilmektedir. Bu sebeptendir ki 'rasyonel iletişim', burjuva kamusal alanının oluşumunun sosyolojik temeli olarak nitelendirilmektedir (Habermas, 2021: 104). Modern kamusal alanda burjuvazinin, gerçekleri temel alan bir kamuoyu yaratarak piyasayı yani sivil toplumu monarkın siyasal hegemonyasından kurtarma mücadelesi verdiği, bu mücadeleyi verirken en büyük kozunun da akla dayanan evrensel kurallar olduğu belirtilmektedir (Habermas, 2021: 129). Habermas, sermayenin ve devletin mantığının, yani kapitalist sistemin kâr ve iktidar mantığı-

na göre işleyen toplumsal alanlarının dışındaki alana "yaşam alanları" demektir; yeni toplumsal hareketlerin amacının yaşam alanlarını korumak, geliştirmek ve özgür bir iletişim alanı yaratmak olduğu belirtilmektedir (Özbek, 2015a: 27). Kanaat ve iradenin açığa çıktığı bir ortam olarak varsayılan kamusal alan, özgürlük ve adalet mücadelelerinin verildiği, siyasal iktidarın özyönetim prensibi olarak kamusal ve iletişimsel akla dayanarak 'rasyonelleştirildiği' alan olarak tarif edilebilir (Özbek, 2015a: 59). İnsanın kamusal karakterinin varlığını, insana yönelik düşüncelerin merkezine yerleştiren Habermas (2009: 18), tekil ruhun içerisinde bir dışsallık içerdiğini ve insanın kendiliğinin özneler arası etkileşimin dinamiği içerisinde müzakere (*deliberative*) edimi çerçevesinde açığa çıktığını belirtmektedir. İnsanın, insan olma niteliğine ancak kamusal alan içerisinde kavuşabildiğine, bu sebepten de kamusal alanın insan türü için elzem olduğuna dikkat çekmektedir (Habermas, 2015: 95).

Habermas (2021: 164-165), 1775-1875 aralığını devlet ile toplum ayrışmasının yaşandığı ve burjuva kamusal alanının ortaya çıktığı süre olarak nitelendirir. 1873 krizi ile devletin ve toplumun birbirine yakınlaştığı, kendi deyimiyle "kamusal alanın yeniden feodalleştiği" süreçte toplumun devletleşip devletin toplumsallaştığı bir güzergâh izlediğini belirtmektedir (Timur, 2008: 63). 20. Yüzyıla gelinirken tekelleşme eğilimlerinin liberal dönem kapitalizminin zayıflatan neticeleri, burjuva kamusal alanının politik zeminini de önemli ölçüde dönüştürmüştür. Habermas da tam olarak bu alandaki dönüşümü medya ve iletişim, devletin karakteristiğindeki değişim, siyasal partiler ve seçmen davranışları minvalinde ele almıştır. Medya kuruluşlarının tekelleşmeler ardından piyasacı anlayışa ayak uydurması feodal atmosferi dağıtmış, ancak aynı zamanda haberin ve medyadaki içerik üretiminin ticarileşmesini de beraberinde getirmiştir. Bu durum, aklın kamusal kullanımının, nitelikli ve özgürce bir müzakere sürecinin gerilemesine

neden olmuştur (Habermas, 2021: 306). Ancak Habermas'ın esas tehlikeyi kamuoyunun yapay yöntemlerle oluşturulup demokratik şeffaflığın (*öffentlichkeit*) dönüştürülmesinde görmüştür. Kamuoyu oluşturmayı gücün yaratımında ve iktidar kullanımında önemli bir parametre olduğu kanısındadır. Nitekim konjonktür değiştikçe, toplumsal yapı, medya teknolojilerindeki gelişim ve iletişim süreçlerindeki dönüşüm, politikanın ve toplum kuramının temel kavrayış ve ilişkilerini de dönüştürmüştür. Öyle ki bunu, *Kamusal Alanın Yeni Bir Yapısal Dönüşümü ve Müzakereci Demokrasi* (2023) başlıklı çalışmasında özellikle yeni medyanın platform yapısının kamusal alan üzerindeki dönüştürücü etkisi üzerine güncellemeleri ile Habermas'ın kendisi de ifade etmektedir.

Yeni merkantilizm olarak ifade edilen müdahaleci süreç, sosyal devletin oluşum sürecini başlatmış, özgür bir müzakere ortamı olan burjuva kamusal alanının giderek silikleşerek yerini sentetik bir biçimde oluşturulmuş ve yönlendirilmiş bir kamuoyu yaratım sürecine bırakmıştır (Habermas 2021: 252). Bu noktada Habermas'ın süreci 'yeni merkantilizm' olarak ifade ederek esasında kapitalizmin geçirdiği 1873 kriz dönemi ve sonrasını Lenin, Rosa Luxemburg, Hilferding, Kautsky gibi isimlerin "Emperyalizm" başlığı altındaki ele alışlarının etrafını dolaştığına yönelik eleştirilere maruz kaldığını belirtmek gerekmektedir (Özbek, 2015b: 193; Timur, 2008: 63-64). Bir süreç olarak burjuva kamusal alanının doğuşunu kapitalist ilişkilerin ortaya çıkış süreci ile el ele ilerlediğini belirten Habermas, kapitalizmin gelişiminden bahsederken Marx'tan özellikle kaçındığı gerekçe gösterilerek eleştirilmiştir (Timur, 2008: 41). Bu eleştirileri, kimi zaman burjuva olmayan rakip kamusal alanları göz ardı ettiği için (Fraser, 2004: 109; Kluge ve Negt, 2018) kimi zaman da kuramsal olarak gözetmesine rağmen sınıf savaşımı diyalektiğini kamusal alan anlatısı içinde kurarak geliştirmemiş olmasından (Özbek, 2015a: 66-67) dolayı almıştır. Habermas'ın 'öteki' olanı içermeyen,

liberal/burjuva olmayan kesimlerin kamusal alanlarını yok saydığı eleştirisi, yakın dönemde ki tavırlarında da somutluk kazanmıştır. Öyle ki 2023 yılının son çeyreğinde İsrail devletinin Filistinli sivillere yönelik aksiyonunu "İsrail'in haklı öz savunması" olarak değerlendiren bir bildiri³ imzasının bulunması, bu eleştirilerin son kertede karşılık bulduğu fikrini vermektedir.

Kluge-Negt Perspektifinden Proleter/ Karşı-Kamusal Alan

Her ne kadar Miriam Hansen, Kluge ve Negt'in eserlerinin, 68 kuşağının etkisini içerip 1970'ler sonrası toplumsal koşullar hakkında çeşitli yönlerden öngörüler içerdiğini belirtse de Özbek (2015: 13-14), gerek Habermas'ın *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* kitabının, gerekse Kluge ve Negt'in *Kamusallık ve Tecrübe* kitabının, 'devlet, toplum ve ekonomi' üçlüsünün bir arada incelenişinin ulusallık bağlamında benzer koşulların ürünleri olduğunu belirtmektedir. Kluge ve Negt, karşı-kamusal alan (*Gegenöffentlichkeit*) kavramını, geneli kucaklayıcı yaşam bağlamları minvalinde birbirlerinden farklı toplumsal hareketlerin ilgilerini yakınsayan bir kavramsal çerçeveye oturtmuşlardır (Hansen, 2015: 148). Kluge ve Negt (2018), kamusal alanı, toplum ve devlet arasında konumlanmış bir ara alan olarak değerlendiren statik bölümlendirme anlayışını eleştirerek kamusal alan mefhumunu üretim ve toplumsal yeniden üretim ekseninde ele almışlardır. Küresel liberal ekonomi politikaları dahilinde çalışma ortamına tabi olan sınıfların örgütsüzleşme ve (mülksüzleşme, yoksullaşma bağlamında) yeniden proleterleşme sürecinin pekişmesi ile birlikte egemen paradigma tarafından önemsizleştirilen emek, sınıf savaşımları ve üretim kavramlarının yalnızca maddi süreçte değil, yaşamın bütün bağlamlarını içeren toplumsal üretim süreçlerinde de hatırlanması gerektiğini savunmuş (Özbek, 2015a: 39); geç kapitalizm koşullarındaki kolektif tecrübenin hangi mekanizmalar aracılığıyla hangi sınıfın çıkarına

ve hangi yöntemle üretildiğinin izleğini çizmişlerdir.

Habermas'tan farklı olarak Kluge ve Negt, post-liberal, post-okuryazar kamusal alanları kültür endüstrisi minvalindeki çöküş ve çözülme terimlerinin ufkunu genişletip bunun dışına çıkmakta ısrar edilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Üç farklı kamusal alan yaşam biçimini ayırt etmişlerdir. Klasik burjuva kamusal alanı, proleter kamusal alanı ve endüstrileşmiş üretimin kamusal alanı (*Produktions-öffentlichkeiten*) şeklindeki üç farklı kamusal alan yaşam biçimini ve bunlar arasındaki gerilimli süreçleri detaylandırarak kamusal alanın üretim sürecinde toplumsal emek ve üretim alanının önemini vurgulamışlardır (Kluge ve Negt, 2018: 87-94). Hansen (2015: 163), bu kamusal alan biçimlerinden endüstrileşmiş üretimin kamusal alanına özel bir parantez açarak geç kapitalist endüstriyel şartlardaki biçimiyle üretimin kamusal alanının ikircikli yapısına dikkat çekmektedir. Geç kapitalizm şartlarında klasik burjuva kamusal alan biçiminden ayrılan endüstrileşmiş üretim kamusal alanlarının, eskiden yaptığı gibi piyasadan bağımsız bir alanmış gibi yapmayıp üretim sürecinin dolaysız formu olarak kendi kimliğiyle var olduğunu belirtmektedir. Özellikle neoliberal politikaların uygulandığı 1980'li yıllarla birlikte endüstrileşmiş üretimin kamusal alanlarının burjuva kamusal alanıyla birleşerek bir egemen kamusal alanı oluşturduğu görülmektedir. Alınıp satılabilir potansiyeli olan tüm kategorilerde etkinliğini sürdüren egemen kamusal alan, yaşamın her alanında ranta dönük bir faaliyet yürütmüştür. Bu faaliyet alanı medyadan kentsel mekânlara, eğitimden sağlığa, kültürel alandan futbol başta olmak üzere sporun tüm branşlarına varan geniş bir yelpazede kendisini göstermiştir.

Kluge ve Negt (2018: 73), Habermas'ın 1962 tarihli kitabını, 1972'de yazdıkları *Kamusallık ve Tecrübe* kitaplarında özel olarak burjuva kamusal alanı bağlamında gerçekleştirdikleri

[3] Jürgen Habermas'ın da dahil olduğu dört akademisyenin İsrail yanlısı açıklaması: <https://www.normativeorders.net/2023/grundsatz-der-solidaritat/> (Erişim: 08.01.2025).

tartışmaların anlamlandırılmasında bir kalkış noktası olduğunu belirtmektedirler. Burjuvazinin, kamusal ilkesini sınıfı gözetmeden evrensel bir eleştiri ölçütü olarak incelemesini eleştirmişlerdir. Burjuva kamusal alanının iç çelişkilerinin Habermas'ın bahsini ettiği biçimiyle bu alanın giderek parçalanması ve çöküşüyle sonradan ortaya çıkmadığını, aksine bu çelişkilerin burjuva kamusal alanının oluşum sürecinde mevcut olduğunu belirtmektedirler. Sonuç olarak burjuva kamusal alanının toplumun genelini temsil ettiği fikri, başından beri mutlak bir dışlama mekanizması olarak çalışmaktadır (Özbek, 2015a: 84). Kamusal, döneme özgü bir kategori olarak anlaşılmalı, değişmez bir şeymiş gibi ele alınmıştır. Bu durum, yani kamusalın görünümünün büründüğü imge, toplumsal üretim ilişkilerini ve bu ilişkilerin taraflarının gelişim tarihlerini gizlemektedir (Kluge ve Negt, 2018: 73-74). Kamusal, bu giz örüntülerinin ardında bir referans görünümü olarak kafa karıştırıcı şekilde belirip yok olmaktadır. Alternatif proleter kamusal alan ve tecrübe üzerine tartışırken kamusal alanın belirli faaliyet alanlarına (halkla ilişkiler faaliyetleri, basın, kamuoyu, vb.) işaret etseler de bu referansı verirken, genel bir toplumsal tecrübe ufkuna da bir atıf barındırdığının unutulmaması gerektiğine dikkat çekmekte (Kluge ve Negt, 2018: 74); kamusal alanın, ancak toplumsal tecrübenin içerisinde örgütlenebildiği sürece bir kullanım değerine sahip olabileceğinin altını çizmektedirler (Akbal Süalp, 2015: 806).

Proleter tecrübenin temeli, geniş bir bağımlı gruplar repertuarı bakımından günümüze dek süregelmiş; bir başka ifadeyle endüstrileşmiş üretimin kamusal alanı ve klasik burjuva kamusal alanı arasındaki dirsek temasına dayanan egemen kamusal alandaki yaşam bağlarının yoksunlaşma, bağımlı olma durumu sürmüştür. Söz konusu iki kamusal biçimlenişin dirsek temasına dayanan egemen kamusal alan, sınıf ve bağımlı toplumsal tabakaları kapitalist üretim ve

dağıtım ilişkileri zemininde kapsamakta, mevcut yaşam bağlarını (*zusammehang*) yadsımakta; Fredric Jameson'ın⁴ ifadesiyle "topaklanmış bu yaşam bağları arasındaki ilişkiselliği dağıtmaktadır". Bu duruma karşılık olarak egemen kamusal ideolojisi (kendi tolere edilmeye muhtaç yapısına bakmadan), bağımlı toplumsal tabakaların oluşturduğu karşı-kamusalın parçalı yapıda olduğundan ve diğer kamularla eklemlenme eksikliğini öne sürmektedir. Daha sonra bahsedileceği gibi Habermas'ın yeni medyanın platform yapısında gördüğü ve postmodern göreliliği sorumlu tuttuğu yankı odası oluşumu bahsini bu frekans üzerinden ele almak mümkün görünmektedir.

Kamusal yaşam üzerine düşünmek, müşterek insanî yaşamımızın önemi üzerine düşünmek demektir (Özbek, 2015c: 601). Kamusal alan kavramı, "nasıl bir kümelenme tarzı içindeyiz, toplumsal yaşantı, düşünce ve tecrübe ufuklarımızı oluşturan maddi yapı ve tarihsel şartlar neler, yaşamlarımızı hangi sosyal örüntüler ve kültürel kodlar çerçevesinde deneyimliyoruz" türevi müşterekliği çağrıştıran modern soruları kamusal iletişim ve kültür meseleleriyle muhatap ederek sorunsal bu minvalde kavramaktadır. Kuşkusuz toplumsal örgütleniş biçimindeki eşitsizlikler, savaşım halindeki toplumsal-politik pozisyonlar ve dünya görüşlerindeki ayırım, bu sorulara verilecek yanıtları da farklılaştıracaktır. Raymond Williams'ın ifade ettiği biçimiyle (Aktaran Özbek, 2015c: 602), "her yerde kültür, insanlar arasındaki temel ayrımları oluşturan sınıf olgusunun kendini ifade etme tarzlarından biridir." Politik kamusal alan, bir karşılaşma alanı olduğu kadar bir ideolojik mücadele ve kültürel üretim alanıdır. Kluge ve Negt de (2018:73) kamusal alanın, işçi sınıfı ile egemen sınıf arasındaki hegemonik mücadele alanı olduğunu belirtmekte ve bu mücadelenin analizine gerekli özenin verilmeden kamusal alan mefhumunu layığıyla incelenemeyeceğini ifade etmekte-

[4] Fredric Jameson, "On Oskar Negt and Alexander Kluge", *Versa*, 25 Feb. 2016, <https://www.versobooks.com/en-gb/blogs/news/2516-fredric-jameson-on-oskar-negt-and-alexander-kluge?srsltid=AfmBOopsXuGXTa34sM1SK2AS8IWi4XG2SKiMfEYe529o-Lecz7EBByjxM>

ler. Onlara göre kolektif tecrübeyi olanaklı kılan yapının, maddi koşulların tahlili önemlidir. Bu sebepten geç kapitalizm koşullarında kolektif tecrübenin işleyiş yapısının ne şekilde ve hangi sınıfa göre çalıştığı ve örgütlendiğinin izleğini sunarlar. Kamusal alan meselesinin özünü oluşturan bu izleğin odağında kamusal alanın kullanım değeri sorusu vardır (Kluge ve Negt, 2018: 73): “İşçi sınıfı bu alandan ne oranda istifade edebilir? Egemen sınıflar kamusalıktan ne tür faydalar sağlamaya çalışırlar?” Kluge ve Negt’in savunusuna göre her kamusal alan biçimlenişi bu iki soru çerçevesinde ele alınmalıdır (Özbek, 2015c: 642).

Kluge ve Negt, proleter/karşı-kamusal alanını, klasik burjuva kamusal alanına ve endüstrileşmiş üretim kamusal alanına bir karşı kavram olarak ortaya koymaktalar. “Proleter” kavramının klasik Marksist terminolojiyle kullanıldığı biçimiyle anakronik bir kavramsallaştırma gibi görünmekle birlikte emeğin yabancılaşma sürecine ve dinamik bir tecrübe ufkunu temsil eden öznelerden oluşan, emeğinden başka geçim kaynağı olmayan işçi sınıfına dayanmakla beraber olgusal bir kavram olmadığını öne sürerler. Bu doğrultuda Hansen (2015: 165), Kluge ve Negt’in kullanmış olduğu proletarya ifadesinin, hem yoksun bırakılmışlığı içeren bir olumsuzlamayı hem de eleştirel bir zaviyeden konuşmaya olanak tanıyan bir cepheyi/kategoriye işaret ettiğini belirtir. Kluge ve Negt, proleter nosyonunu üretim araçlarından yoksun bırakılmışlık, mülksüzlük olarak tanımlarlar. Proleter kavramını, toplumsal dönüşüm ve ekonomik yeniden üretim mefhumlarını bir potada eriterek ele almışlardır. Böylelikle işçi sınıfını yalnızca üretim ilişkileri kapsamında emek-sermaye ekseninde ekonomik belirlemci bir üslupla değil, üretici emeği de kapsayan, yanı sıra tahakküm ilişkilerini de gözeten her alanda kısıtlanmış, bağımlı kılınmış tüm yaşamsal etkenleri kapsayacak biçimde tanımlamışlardır (Özbek, 2015a: 54-55).

Kluge ve Negt, endüstrileşmiş üretimin kamusal alan biçimlerinin işleyiş dinamiğinin klasik alışlagelen kamusal alan biçimlerinin işleyiş mekaniğinden farklı olduğunu belirtmekteler. Bu durumu “tecrübe ufku” olarak ele alan ikili, gündelik hayat bağlamında gerek maddi gerek psişik gerekse toplumsal yeniden üretim zemininde temellenen söylem oluşturma işlevi olarak değerlendirirler (Hansen, 2018: 164). Habermas’ın kamusal alan anlayışı, müzakereci anlayış nezdinde makul tartışma, eşit katılım, özgür örgütlenme gibi formel iletişim koşullarını önceler iken; Kluge ve Negt daha çok çıkar çatışmaları, dinamik toplumsal reaksiyon barındıran etkinlikler (protesto gösterileri gibi) ve iktidar meselelerini öne çıkarmaktalar. Kluge ve Negt’in *Öffentlichkeit* (Kamusal alan) tanımları, Habermas’ın *Öffentlichkeit* kavramından bu noktada ayrılmaktadır. Kluge ve Negt, Habermas’ın kamusal alan kavramının tarihsel zemindeki parçalanmışlığı dolayısıyla gerçekleşmeyecek olmasına rağmen bir Aydınlanma idealini yaşatma çabasına girmesini eleştirirler. Ancak Kluge, bunun bir postmodern retorik kapsamında olmadığını Liebman (2015: 782-783) ile yapmış olduğu mülakatta özel olarak belirtmek ihtiyacını hissetmiştir. Böylece Kluge, yapmış olduğu bu ikaz ile Post-Truth’un etkileri üzerinden yeni medyayı yekten iskartaya çıkarmak yerine yeni medyanın proleter/karşı-kamulara bir pratik alan olma potansiyeli sorgusuna imkân sağladığı yorumu yapılabilir.

Kluge ve Negt, Habermas’tan farklı olarak, burjuva kamusal alanının çelişkilerinin bu alanın çöküşüyle açığa çıkmadığını; burjuva kamusal alanının çelişkilerini bizatihi kamusal alanın oluşum merhalelerinde gizli olduğunu öne sürerler (Hansen, 2015: 161). Burjuva kamusal alanının geneli temsil iddiası, oluşum aşamasından beri bir dışlayıcı dinamiği içinde taşıdığına dikkat çekmekteler. Bu, işçi sınıfının, kadınların, toplumsal cinsiyet eşitliğine dönük söylem biçiminin; kısaca rasyonelleştirilemeyen/kapsanamayan her türlü farklılığı dışlanması demektir.

Buradan yola çıkılarak Kluge ve Negt'in proleter/karşı-kamusal alan yaklaşımının, Habermas'ın kamusal alan anlayışındaki politik kısıtlılığını aştığı söylenebilir. Özbek'e (2015a: 83-84) göre de Habermas'ın klasik burjuva kamusal alan yaklaşımına kuramsal anlamda en kapsamlı ve politik anlamda en radikal eleştirisi, *Kamusallık ve Tecrübe* kitabı ile Kluge-Negt tarafından getirilmiştir. *Kamusallık ve Tecrübe*'nin teorik meydan okuması, karşı-konumlanış pratiğini olanaklı kılması dolayısıyla olmuştur. Bu durum; endüstrileşmiş kamusal alanlar tarafından üretilip kitabın yayımlandığı dönemin (1972) yaygın medyası olan televizyon aracılığıyla elektronik olarak, günümüzde ise yeni medya ile dijital olarak dolaşım alan kamusal alan biçimlenişlerinin pozisyonunun saptanmasında tutamak noktası olması ve bu egemen kamusal alanlara karşı-kamusal alan üretimiyle karşılık verilebilme potansiyeli-ne aracılık yapması çerçevesinde olmuştur.

Kamusal Alanın Yeni Yapısal Dönüşümü ve Yeni Medyanın Karşı-Kamulara Ortam Sağlama Potansiyeli

Kamusallığın Yeni Bir Yapısal Dönüşümü ve Müzakereci Demokrasi başlıklı çalışmada Habermas (2023: 43), demokrasinin fiiliyatı hususunda elzem olan noktanın kamusal müzakerecinin tek ve kapsayıcı bir kamusal alan anlayışı çerçevesinde gerçekleşmesi gerektiğini savunmaktadır. Yalnızca kapsayıcı ve tek bir kamusal alanın farklı yaklaşımların birbiri ile karşılaşabileceğini öne sürmektedir. Bu karşılaşmalar ile düşüncelerin dönüşüme açık olabileceğini, müşterek iyiliğe dönük eleştirilebilir doğruluğa erişim olanağı yakalanabileceğini belirtmektedir. Eleştirel olma konusunun tek kamusal alan üzerinden sağlanamayacağını belirten Nancy Fraser (2015: 112) ise Habermas'ın kamusal alan varsayımını sorgulamaktadır. Söz konusu varsayım, çatışma halindeki türlü kamuların çoğalmasının müzakereci demokrasi üzerinde

olumsuz etki yaratacağı, tek ve kapsayıcı kamusal alanın çoklu kamulara nazaran müzakereci ortama daha fazla katkı sağlayacağı savunusudur. Toplumsal eşitsizliklerin negatif sonuçlarının, Habermas'ın ifade ettiği türden bir kamusal alan tarifinde derinleşeceğini öne süren Fraser (2015: 117), madun karşı kamuların (*subaltern counterpublics*)⁵ strateji, hedef ve gereksinimleri hakkında fikir alışverişleri ve kendilerini ifade edebilecekleri bir alan bulamayacaklarını, egemenlerden bağımsız bir iletişim süreci işletme olanaklarının olmayacağını belirtmektedir. Fraser'ın ifadeleri, Habermas'ın savunduğu türden tek kamusal alan durumunun, düşünceleri doğru ifade edebilecek sesi bulma konusunda çoğul kamusal alan durumuna nazaran daha az şanslı olacağı, madun grupların kendi isteklerini pratik etmekten alıkonulacağı endişesi olarak düşünülebilir. Buna karşılık Habermas (2023: 38) ise parçalı ve çoklu kamuların, sosyal medyanın platform yapısında homolojiye zemin hazırlayıp benzer düşüncelerin birbirini takip ederek kutuplaşmalara neden olacağı, bunun da rasyonel bir konsensüs şartlarını sağlamaktan ziyade peşin bir uzlaşmayı besleyen yankı odalarını doğuracağını öne sürmektedir. Habermas'ın bu savunusuna karşılık parçalı ve çoklu kamusal alanların yeni medyada kamusal alanı olumsuz yönde dönüştüren yapı olarak yankı odasına sebebiyet vereceği fikrini afaki bulan, çoklu halde bulunan kamuların kendi aralarında dönen bir yankı odası oluşumunun kötümser bir varsayımdan fazlası olmayacağını belirten çalışmalar da vardır (Seeliger ve Sevignani, 2022; Seeliger ve Villa Braslavsky, 2022; Tunç, 2023).

Fraser'ın kullandığı madun karşı kamular kavrayışı, Habermas'ın burjuva kamusal alanı kavrayışını geliştirme, onu aşma amacının günümüze ilişkin eleştirel kaynağını postmodernist bir yaklaşımda bulduğu söylenebilir (Özbek, 2015a: 24). Esas olarak gerek Habermas'ın gerekse Fraser'ın hassasiyetle ele aldıkları konu,

[5] En genel anlamında yönetime katılmayanların, yönetimden dışlananların oluşturduğu negatif bir birliktelik kastedilmektedir (Fraser, Nancy, "Kamusal alanı yeniden düşünmek: gerçekte var olan demokrasinin eleştirisine bir katkı", (Çev. Meral Özbek-Cemal Balcı), *Kamusal alan* (Ed. Meral Özbek), İstanbul: Hil Yayınları, 2015, s. 117-118).

müştereklik, müzakere ve nihayetinde demokratikleşme zemininde gelişecek bir söylem alanının yaratım girişimidir. Fraser'in postmodernist olarak nitelendirilen yaklaşımından farklı olarak Habermas'ın normatif olmaması koşulu ve iletişimsel eylem kavrayışı ile modernist bir zaviyeden konuştuğu söylenebilir (Kejanlıoğlu, 2015: 839). Öyle ki Habermas'ın (2023: 33) yeni medya ile kamusal alanın yeni bir yapısal dönüşüm geçirmiş olduğu düşüncesinin odağında okur yazarlık pozisyonlarına ilişkin dinamiklerin dönüşüme uğraması ve iletişim alanındaki dijitalleşme ile bu dinamiklerin kamuoyunu olumsuz anlamda şekillendireceği endişesi yer almaktadır; öyle ki postmodernizmin bir getirişi olarak değerlendirilen Post-Truth'un (Alpay, 2020; 2022; McIntyre, 2019; Özdemir ve Çokluk, 2021) çıktılarında, yeni medyanın, itibar görmemesi gereken kanaat ve yargıları görünür kılmasından rahatsızlık duymaktadır. Habermas'a (2023: 19) göre editoryal denetimden muaf tutulmuş, süzgeçten geçmemiş kişisel kanaatlerin enformasyon kılıfına sokulması sakıncalı olup, kamuoyunu yanlış yönlendirebilecek iletişimsel süreçlerin profesyonel bir denetime tabi tutulması gerektiğini savunarak kamuoyunun muhakeme usullerini gözetten bir kamusal öncülün altında işlerliğini sürdürebileceğini belirtmektedir. Bu noktada Sevignani (2022: 101) ise Habermas'ın demokratik bireycilikten ziyade cumhuriyetçi seçkinciliği benimsediğini öne sürmektedir. Habermas'ın kamusal alana aktif katılımdan kastının üstenci ve tek yönlü bir iletişim sürecini içerdiğini, onun kamusal alan kavrayışının kamusal alan içerisinde iletişim becerilerinin edinimi üzerindeki olanakları kısıtlayarak karşı-kamuların kendini ifade etme ve görünür kılma imkânlarından mahrum bırakan bir perspektif sunduğunu belirtmektedir.

Kamusal alan ve iletişim ilişkisini teknolojik araçlar kaynaklı bir iletişim ve anlam üretimi ile sınırlamak; gündelik hayatın tüm alanlarındaki farklı iletişim biçimlerini birbirlerinden kopuk bir düzlemdeymiş gibi yalnızca kişilerarası iletişim

olarak kategorize etmek (Habermas'ın yankı odaları argümanı gibi), iletişim süreçlerinin toplumsal ilişki ve yapıların tümüne içkin olduğunu gözden kaçırmaya neden olabilir. Topluma iletişim zaviyesinden yaklaşmak, Raymond Williams'ın belirttiği türden (Aktaran Özbek, 2015c: 602-603) Kluge-Negt perspektifi ile akrabalığı olan toplumsal tecrübe ufkunun tanımlandığı ve yaygınlaştırıldığı bir iletişim sürecinin işletilmesi olarak da kavranabilir. Bu minvalde değerlendirildiğinde kamusal alan, enformasyon, 'muhakeme usullerini gözetten' bir eleştirel akıl yürütme prosedürünü kapsayan düzenlemelerle sınırlanmadan; bunlarla birlikte bir takım mücadele ortaklığı, ifade, itiraz, başkaldırı, dayanışma gibi mefhumların antagonist muhteviyatları ile birlikte yürütülen bir iletişimsel süreci içerdiği söylenebilir. Kluge ve Negt'in yaklaşımı, gerek kamusal alanın yapısal örgütlenmesinin izlediğini sunma gerekse kolektif tecrübe ufkunu üzerine odaklanma biçimleri bakımından yeni medya çalışmalarına daha eşitlikçi ve katılımcı bir olanağa ışık tuttıklarını söylemek mümkündür.

Yeni medyanın kullanım alanlarının yaygınlaşması ve kullanılma şekliyle kaynaklanan enformasyon bombardımanının neden olduğu doğruyu yanlıştan, gerekliyi gereksizden, önemliyi önemsizden ayırt edebilmek için kullanıcıların eleştirel bir medya okuryazarlığını gündemine alması gerekmektedir. Ancak sahiplik yapısı, algoritmik yazılım ve filtreleme sistemleri, bunlarla da bağlantılı olarak gelişim göstermiş takipçi ağlarından kaynaklı yüksek erişim olanakları bulunan ve egemen kamusal alanın etkinlik alanı olan egemen medya biçimlenişi ile mücadele, yalnızca eleştirel medya okumaları ile değil aynı zamanda bir alternatif medya inisiyatifi de gerektirmektedir. Liebman (2015: 782-783) ile söyleşisinde Kluge, aydınlanma sürecinin gerekliliği ve yeni bir ansiklopediye olan gereksinim hakkında Habermas ile aynı fikirde olduğunu belirtmektedir. Bu durum, kamusal alan kavrayışında ve yeni medyadaki karşı-kamusal örgütleniş meselesinde Habermas'ın ima ettiği

türden postmodern görelilik kaynaklı olumsuz-
lamanın mahiyetini gözetmekle birlikte bahsini
ettiği "ansiklopedik sınırlılığa" da işaret ettiği
söylenbilir. Bu doğrultuda Kluge'nin (Liebman,
2015: 780-781), bir kitle iletişim aracının ancak
karşı-kitle iletişim aracı ile; bütün bir kamusal
alanın da bir karşı-kamusal alan ile etkilenebile-
ceğine yönelik ifadelerinden toplumsal tecrübe
ufkunu bağrında taşıyan bir alternatif medya
inisiyatifinin gerekliliği sonucu çıkarılabilmektedir.

Bulgular ve Tartışma

Yöntem

Bu çalışma, Fikir TV YouTube kanalında yayınlanan Fikir Sahası programının, Kluge ve Negt'in proleter/karşı-kamusal alan tarifine denk düşen kimi yönlerinin söylem boyutunda öne çıkarılmasını, tartışılmasını ve yeni medyanın bir proleter/karşı-kamusal alan biçimlenişine ne şekilde ortam sağlayabildiğini anlamayı amaçlayan çevrimiçi etnografik bir yöntemi içerir. Etnografi antropolojiden gelir; bu disiplinde "araştırmacı ve ona uzak bir kültür arasındaki toplumsal etkileşimin" (Turner, 2015: 185) yazılı bir değerlendirmesidir. Eyleyici pratiği ve çözümleyici pratiğini aynı oranda ciddiye alan, insanı merkeze oturtan düşünümsel antropoloji, medya ve iletişim araştırmalarında 1980'li yıllardan günümüze bir başvuru alanı olmuştur. Bu yaklaşım; iletişim çalışmalarındaki mikro alanlara dayanan etnografik yöntemin sınırlarını genişletip makro sosyo-kültürel yapının gündelik hayattaki örüntülerini anlaşılır kılmayı, araştırmacının da kuşatıldığı medya ortamına dönük farkındalık geliştirmesi dolayısıyla disiplinlerarası bir iletişim bilimleri yaklaşımını geliştirmeyi (Türkoğlu, 2009: 286) ve teorinin dar kalıbını pratik yaşam tecrübesinin ufkuyla genişletmeyi olanaklı kılmaktadır. Kültür analizi, etnografya veya etnografi, belirli bir toplumsal grubun kültürünü/yaşamı eyleyiş şeklini resmetmeyi amaçlamaktadır. Etnografi, bir kültürün inançlarını, değerlerini ve bunların oluşum süreçlerini

incelemek amacıyla yapılan araştırmalardır; bir grubun davranışını gözlemlemek ve bu gözleme dayanarak, bu gruba ilişkin bir betimleme yapmak amacıyla yapılmaktadır (Sığırı, 2023: 477). Çevrimiçi etnografi ise etnografinin teknoloji dolayımıyla iletişim ortamlarına uyarlanmasıdır (Büker Alyanak, 2021: 141). Temel olarak bir kültürün kendi toplumsal bağlamında anlama çabası olarak tanımlanabilen etnografinin çevrimiçi boyutunda da benzer şekilde bir kültürün anlaşılma çabasının internet dolayımıyla şekilde yapılması söz konusudur. Farklı bir ifade ile çevrimiçi ortamın kültürel bir alan olarak tanımlanması, etnografinin internet ortamında uygulanabilmesi aracılığıyla olmuştur. Etnografi içinde çoğu zaman kullanılan tekniklerin başında katılımcı gözlem (Erdoğan, 2007: 136) olsa da çevrimiçi ortamda bir tartışma grubu veya sohbet kanalının katılımsız gözlemlenmesi "*lurk*" (pusuya yatma/pusuculuk) olarak ifade edilmektedir (Binark, 2007: 35); bu çalışmada da böylesi bir güzergâh benimsenmiştir.

İncelenen YouTube programında gerek katılımcılar gerekse programın moderatörlüğünü üstlenen kişilerin hem birer eyleyici olduğu hem de söz konusu faaliyetleri eleştirel bir zaviyeden çözümlemeye dönük bir söylem kullandıkları görülmektedir. Fikir Sahası YouTube programında katılımcıların kullandığı söylem biçimleri ve bunların hangi kamusal alanın dil biçimlenişine büküldüğü; bir karşı-kamusal alan örneği olarak alternatif futbol biçimlerine dair tartışmaların klasik burjuva kamusal alan ile endüstrileşmiş üretim kamusalıklarının dirsek temasına dayanan anaakım futbol anlayışına ne tür eleştiriler getirdiği; getirilen eleştirilerin Kluge ve Negt'in proleter/karşı-kamusal alan kavrayışındaki "proleter"/madun (*subaltern*) sınıfın kolektif tecrübe ufkuna dayanan kamusal alan biçimlenişine ne şekilde eklenildiği anlaşılmaya çalışılmaktadır. 24 Kasım 2024 ile 19 Ocak 2025 tarihleri arasında Fikir TV YouTube kanalında yayınlanan ve yaklaşık 4 saat 18 dakika süren dört program, amaçlı örneklem

başlığı altında ele alınan ölçüt örneklem yönetimiyle seçilmiştir. Amaçlı örneklem, çoğunlukla nitel çalışmalarda benimsenen ve araştırma sorularının yanıtlarıyla ilişkilendirilmiş belirli amaçlara dayanarak birimler (birey, grup, kurum gibi) belirleme işlemi olarak; amaçlı örneklem çeşitlerinden ölçüt örneklem ise örneklemin probleme yönelik belirlenen niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesne veya durumlardan oluşturulması şeklinde tanımlanabilir (Sığırı, 2023: 483). Örneklemden elde edilen söyleme dayalı veriler, 'endüstrileşmiş üretimin kamusalılığı olarak futbol', 'alternatif futbol oluşumları' ve 'cinsiyet odaklı futbol' gibi kamusal temaları barındıran içerikler Tablo 1'de görüldüğü gibi kodlanmış ve tematik olarak analiz edilmiştir. Tematik analiz, kodların bulunması, bunların gruplandırılarak temaların oluşturulması, temaların ise bir üst seviyede birleştirilerek kategorilerin oluşturulması ve toplanan sözel verilerin kod-tema-kategoriler bünyesinde gözden geçirilerek çikarsamalar yapılmasını içerir (Sığırı, 2023: 490-491).

Tablo 1: Fikir TV YouTube Kanalı Fikir Sahası Programı İçerik Bilgileri.

İçerik Başlığı	Yayın Süresi	Bağlantı	Yayın tarihi	Erişim tarihi	İçerik Kodu
"Bağış Erten ile Endüstriyel Futbolda 'Yapı' ve Alternatif Futbol"	1:01:40	www.youtube.com/live/Wa-LeHNzT6Pk?si=wo3WPXln-RUbYpc5k	24 Kasım 2024	20 Ocak 2025	V1
"Alternatif Futbol Ne Kadar Mümkün?"	1:00:37	www.youtube.com/live/lvr-ZATBZtDg?si=Sz-frwYP_hk-Y7yDn	8 Aralık 2024	21 Ocak 2025	V2
"Kadınlar Futboldan 'Ne Anlar?'"	1:04:38	www.youtube.com/live/Go-O4QlvhoqM?si=gAW4B9ZM-v76p4jHd	29 Aralık 2024	22 Ocak 2025	V3
"Kim Demiş Kızlar Futbol Oynamaz Diye?"	1:11:08	www.youtube.com/live/X3nAzae-qX8?si=gHjhnZe-4GfVPeXzb	19 Ocak 2025	24 Ocak 2025	V4

Endüstrileşmiş Üretimin Kamusal Alanı Olarak Futbolun Karşı-Kamusal Okuması

Futbolun popülerlik kazanmasıyla birlikte futbol ve ona ait simgesellikler birer maddi kazanç elde etme alanı haline gelmiştir. Böylelikle taraftarlık nezdinde gelişen kamusalılığın karşısına endüstrileşmiş üretimin kamusalılığı olarak endüstriyel futbol mefhumu da birbiriyle ilişkili olarak serpilip gelişmiştir. Günümüzde aşına olunduğu anlamda endüstriyel futbol, Kluge ve Negt'in perspektifinden dayanışma ve kolektif tecrübenin ufkunu yadsıyan pahalı maç biletleri, reklam ve sponsorluklar, profesyonelleşme çerçevesinde gelişen bir yatırım alanı olarak değerlendirilebilir. Öyle ki; endüstrileşen futbol ve boş zaman mefhumunun dönüşümü ile birlikte kitlelerin bu spor branşı ile ilişkilene biçimi, manevi boyuttan maddi boyuta evrilmiştir. Artık gönül verilen bir futbol kulübü taraftarlığı, o kulübün lisanslı ürünlerinin satın alındığı, maç biletlerine bütçe ayrıldığı, gündelik hayat akışının desteklenen kulübün maç günü ve saatine göre ayarlandığı oranda mümkün olduğu anlayışı hâkim olmuştur. Kulüp ile taraftar arasındaki manevi duygudaşlık durumu, bu endüstrileşmeye katkıda bulunulduğu oranda yürürlükte kalacaktır. Bu durum kuşkusuz endüstrileşmiş üretimin kamusal alanının savunusuna göre böyledir. Diğer yandan bu kamusalılığın ürettiği söylem biçiminin karşısına konulanan bir karşı-kamusal alan biçimlenişi de toplumsal tecrübe ufkundan belirmektedir. Bu karşı-kamusal alan biçimlenişi; endüstriyel futbol atmosferinin bir ideolojik 'yapı' olarak çıkarına olanı rasyonelleştirdiği, kitleleri mahrum etme/yoksun bırakma üzerine gelişen bu kamusalılık biçimlenişinin alternatifsiz olmadığı savunusunda birleşmektedir. Kluge ve

Negt'in (2018:73) kamusallığın tüm biçimlerinin analizinin, "hangi sınıfın kamusalılık üzerinden ne tür fayda sağladığı sorgusu çerçevesinde yapılması" gerektiğine yönelik ifadesi, V1 kodlu içerikteki ifadeyle birlikte düşünüldüğünde anlamlıdır;

Bağış Erten: *Adalet duygusu çok yıpranmış durumda. Bu futbola özgü değil. Malum. Memleketin her köşesinde bir adalet sorunu var. Sadece mahkemelerde değil, sokaktaki adalet, iş dünyasındaki adalet, çalışma hayatındaki adalet. Bir sürü yerde adaletsizlik var eğitimde adaletsizlik. Bunların hepsini görüyoruz. Hatta dinde bile adaletsizlik var değil mi yani işte her mezhep aynı şekilde karşılanmıyor. Bütün bu adaletsizlikler içinde spor da kendisinin üzerine düşen futbol da kendi üzerine düşen adaletsizliği alıyor. Bütün bunların ötesinde de tıpkı hayatta olduğu gibi 'adalet kimin adına tecelli ediyor? Kimler bu adaletin arkasında en büyük nemalananlar?'*

Kamusal alanın, işçi sınıfı ile egemen sınıf arasındaki hegemonik mücadele alanı olduğunu belirten Kluge ve Negt'in perspektifinin izdüşümü, futbol düzlemi üzerine düşürüldüğünde basit bir sosyal aktivite alanı görünümü yerini, toplumun kılcal damarlarına dek varan bir mücadele alanının varlığına bıraktığı görülmektedir. Bağış Erten'in ifadeleri, Simon Kuper'in (2003) kitabına da ismini veren *Futbol Asla Sadece Futbol Değildir* ifadesi ile benzer bir zemin kazanmaktadır. Öyle ki futbol kamusalığı, her şeyden önce insan iletişiminin en yoğun yaşandığı bir kamusal alan biçimlenişi olması sebebiyle beşerin toplumsal zemindeki pratikleri ışığında değerlendirilmelidir. Bireyin kulüple kurduğu ilişki dahi toplumsal bir gerçekliğe işaret etmektedir. İnsanın endüstriyelleşen futbol iklimi nezdinde gösterdiği karşı-hegemonik söylem üretimi ve gündelik yaşam içerisinde bu söylem biçiminin pratiği şu ifadelerle örneklendirilebilir;

Bağış Erten: *Wimbledon FC diye bir takım vardır İngiltere'de. Wimbledon FC'yi birtakım insanlar aldılar Milton Keynes diye bir isim koymaya kalk-*

tılar takımı da şehrin dışına taşıdılar 40 km dışına. Wimbledon taraftarları da delirdi ulan biz Wimbledon'ı kaybetmeyiz deyip AFC Wimbledon adında bir takım kurdular. İngiltere'de 8. Ligden mi ne başlıyorsunuz böyle terfi almak için amatörün de aşağıya doğru inen bölümü var 4 profesyonel lig bir o kadar da aşağıda. Oradan başladılar şu anda Milton Keynes'le aynı ligdeler bu sezon 3 kere yendiler Milton Keynes'i onların beş katı da taraftarları var. Ligde de daha iyi sıralamayı zorluyorlar onlardan daha üstte yer almaya. Oldu proje. Bazen olmaz. Mesela Manchester United Amerikalılar tarafından satın alınınca olmamıştı. Ama bazen de olur. İş kazanmaktan ibaret değil ki. İş bir bağ kurmaktan ibaret. Öyle bir büyü ki bir sonuçta bunu yapabilirsiniz, toplumun içine kök salabilirsiniz çok başka alanlarda da model oluşturabilecek bir birliktelik olur. Gerçek ilişki kuracaksınız. Taraftarınızın sözlü hakkı olacak. Mesela taraftarın bütün Almanya kulüplerinde taraftarın yönetiminde bir sandalyesi var. Bunu çok uzun zamandır yapmıyorlar Neonaziler tribünlere girmeye kalktıktan sonra bir sosyal proje geliştirip 'kardeşim biz taraftara sözü vermezsek bunlar Neonazilere kalır' dediler."

Bu durum, Kluge'nin Liebman (2015: 783) ile yaptığı röportajında 1933'teki Nazi iktidarının kamusalığı ele geçişi üzerine olan sözlerini hatırlatmaktadır. Bu doğrultuda Kluge'nin kamusal alanın çeşitli yönlerden güçlendirilmesi gerektiği savı, Bundesliga yönetimiyle taraftar oluşumları arasındaki Neonazilere mevzi kaybetmeme adına yaptığı ittifak bu minvalde değerlendirilebilir. Diğer yandan bir burjuva kamusal alanı olarak futbolun, endüstriyelleşme sürecinde Hansen'in (2015: 163) aktardığı türden kamusalıklar arası kurduğu bir ittifaktan bahsedilebilir. Öyle ki klasik liberal burjuva kamusal alanı ile endüstriyelleşmiş üretimin kamusalığı arasındaki kesişim, futbolun endüstriyelleşmesinde bir ticarileşme kümesi ile burjuva kamusal alanı olarak futbol kümesinin kesişerek yeni bir bağlam oluşturması şeklinde okunabilmektedir. Bu bağlam Kluge ve Negt'te de (2018: 143) görülmektedir; öyle ki kurucu kamusalılık olarak burjuva üretim

tarzının, kamusal olmayan imalat aşamasında ekonomi-dışı güçlerin ekonomik güç ilişkileri ile ittifak kurduğu belirtilmektedir. Ancak yine Kluge ve Negt (2018: 144), kurucu hüviyette kabul edilen burjuva kamusalının, endüstrileşmiş kamusalı kurduğu dirsek temasından türeyen, kamusal olma hüviyeti önünde engel olarak nitelendirilebilecek 'özel hak, soyaçekim hukuku' gibi ayrıcalıkları, egemen kamusal alanın yaratımı pahasına görmezden gelerek kamusal mefhumu ile çeliştiğini belirtmektedir. Tarihsel materyalist bir zaviyeden bu çelişkilerin yeni siyasal düzende yeniden işlendiğini lakin yeni siyasal düzenin, çelişkilerin üstesinden gelmekten ziyade yeniden ürettiği ve ekonomi-dışı siyasal güç ilişkilerine geri dönüştürmek suretiyle fayda sağladığını öne sürmektedir. Örnekleme çerçevesinde düşünüldüğünde, burjuva kamusal alan bağlamındaki futbolun endüstrileşmesi ile oluşturulan egemen kamusal biçimlenişi, yaşam pratiğindeki uzlaşmalar-ayrılıklar ve çatışmalar-müzakere arayışları minvalinde gelişen iletişimsel süreçlerin ve tecrübe ufkunun diyalektiğinde proleter/karşı-kamusal alan yaratımının önünü açmaktadır. AFC Wimbledon-Milton Keynes örneği üzerinden düşünüldüğünde bir kulüp yönetiminin endüstriyel futbol iklimine ayak uydurma düşüncesine istinaden kulübün maneviyatının zarar görmesi pahasına kulüp isminin değiştirilmesi ve kulübün kentin kilometrelerce dışına taşınması, egemen kamusal biçimlenişinin faaliyetleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan buna bir karşı-tavır olarak kulüp taraftarlarının bu durumu kabul etmeyerek ve kulübün alt liglerde oynamasını göze alarak maneviyatın özüne uygun biçimde sürdürülmesine dönük girişimlerde bulunması da kendisini proleter/karşı-kamusal alan biçimlenişi olarak var etmiştir. Bu örneğin, mücadele ortaklığı, ifade, itiraz, başkaldırı, dayanışma gibi mefhumların, antagonist muhteviyatlarına karşılık olarak yürütülen bir iletişimsel süreç içerdiği yorumu yapılabilir. Dolayısıyla

kollektif tecrübenin ufku üzerine odaklanan bu okuma biçimi, endüstrileşmiş üretimin kamusal alanı olarak futbolun bir karşı-kamusal okuması şeklinde değerlendirilebilir.

Liberal Burjuva Kamusal Alanına Karşı-Kamusal Müdahaleler: Alternatif Futbol

Kluge ve Negt'in ifade ettiği şekliyle burjuva kamusal alan ile endüstrileşmiş üretimin kamusal alanlarının ittifakının sonucu olan ve sadece egemenlerin sesinin duyulduğu kamusal biçimlenişi, AFC Wimbledon-Milton Keynes örneğinde görüldüğü gibi pratik yaşamda kollektif tecrübe ufkuyla açığa çıkan proleter/karşı-kamusal alanların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Tıpkı Kluge ve Negt'in proleter/karşı-kamusal alanların yalnız başına değil ancak burjuva kamusal alanı bağlamında ortaya çıkabileceğini belirtmesi gibi; alternatif futbol biçimlenişlerinin gerek ticari ilişkiler ölçeğinde gerekse Fraser'ın (2015) işaret ettiği çerçevede toplumsal cinsiyet ve alt-kültürler (*subaltern*) boyutunda kamusal bir etkileşimin neticesinde ortaya çıkmışlardır. *Gazozligi, Efendi Lig, Kızlar Sahada* gibi amatör ruhu koruma amacını güden alternatif futbol oluşumları da böylesi bir neticenin sonucunda kendilerini var etmişlerdir. Gazozligi'nin 13 maddeli manifestosunun⁶ ilk maddesi bu durumu özetlemektedir: "Gazozligi amatör ruhu ön planda tutan, öncelikle futbol tutkusunu ve tutkunlarını bir araya getiren 'alternatif futbol' organizasyonudur. Bu Lig için ter dökecek her birey 'amatör' olmalıdır. Ancak hayata dair eşitlik adalet gibi meselelere 'profesyonel' özelemlere haiz olmak konusunda bir sınırlandırmamız olamaz. Hatta bu konu da özendirici olmayı isteyen bir ruh halini tahkim etmek yer yer zorlamak ligin alamet-i farikalarındandır." Oluşumların niteliklerini anlayabilmek adına V2 kodlu içerikteki ifadeler açıklayıcı olabilir;

İ. Sarp Aykurt: *Gazozligi, futbolda alternatifin amatörülüğün anti profesyonelliğın bir manifesto*

[6] "Gazozligi Manifestosu", <https://gazozligi.com/manifesto/> (Erişim tarihi: 28.01.2025)

İçinde bakacak olursak futbolun borsada değil arsada güzel olduğunu bize anlatmaya çalışan bir ligden bahsediyoruz değil mi Mert? Biz Gazozligi'ni nasıl tanımlıyoruz?

R. Mert Okter: *Gazozligi'ni ismini yarattığı metafor uyarınca romantik ve duygusal bir tarafa gidebilir. Bu lig 15 takımdan oluşan ve on beş takımın kırkar oyuncusuyla altı yüz oyuncunun, on bir hakemin, maçtan maça değişen sağlık ekibinin, YouTube'da bizim tüm maçlarımızın dünyanın her yerinden canlı yayınlanmasını sağlayan yayın ekibimizle yaklaşık 650 kişilik bir ekip.*

H. İbrahim Dinçdağ: *"Gazozligi ve buna benzer liglerimiz futbolun bir oyun olduğunu bu oyundan keyif almak gerektiğini söylüyor. Ben Gazozligi'ni 2009-2010 sezonu Gazozligi'nin final maçına davet edildim final maçını yönettim orada tanıştım Gazozligi'yle. Daha sonra oradan ayrılıp başka bir lig kuran Efendi Lig'i kuran arkadaşlarla devam ettim daha sonra Gazozligi'yle de iki ligin de devam etmişim ben. Bu süre içerisinde burada bizim hakem ekibimiz şöyle. Bizde hakemlik yapmış hakemliği bırakmış insanlar burada görev yapmıyor. Bizim ligimizde ben şu konsepti oturttum iki ligin de üniversite okuyan veya hazırlanan genç kardeşlerimizi oraya alıp hem hakemlik meslek öğretmek iş ahlakını öğretmek hem de iki ligin de bu kardeşlerimize burs şeklinde onları destek olmak amaç bu."*

Görsel 1: Gazozligi logosu

Alternatif futbol mecraları, gerek endüstriyel futbol atmosferindeki profesyonel ligler ve futbolun yöneticiliğini sürdüren organizasyonların içine girdiği ilişki biçimlerinden, gerekse bu kültürün, egemen ideolojinin söylem biçimlerinden, dil örüntülerinden ve medya temsilinden azade bir ortam yaratarak alternatifin ortaya konmasını çıkış noktası olarak değerlendirmektedir.

İ. Sarp Aykurt: *Ben Gazozligi'nin gerçek anlamda bir spor okulu bir kültür yuvası bir beşeriyet olduğunu düşünüyorum. İçerisinde olmak dedin ya içerisinde olmak demek futbolun birçok aktörü var illa oynamak değil saha kenarında olmak o atmosferi deneyimlemek YouTube'dan izlemek izlemeyi öğrenmek kıyaslayabilmek demek bence. Ve ben Gazozligi için her maçın gerçek anlamda berabere başladığı mahalle futbolunun kültürüne iliklerimiz kadar dahil olabildiğimiz bir dayanışma kültürü aurası olduğunu düşünüyorum.*

Alternatif futbol mecralarının odağı, kullanılan söylem biçimlerinden de görüldüğü üzere yaygın ve hâkim durumda bulunan egemen kamusallık biçiminin boşluklarının altının çizildiği, farklılıkların öne çıkarılabilmesi esnekliğini tanıyan, ticari rekabetin oyunun ruhunu kirletmesinin bir nevi telafisi peşine düşmek olarak ifade edilebilir.

Efendi Lig'in manifestosunda⁷ da benzer vurguları görebilmek mümkün: "Günümüzde ise futbol, çağa ayak uydurmuş ve endüstriyelleşmiştir. Futbolun büyük bir endüstri haline gelmesi maddi olanakları arttırırken, manevi değerleri büyük ölçüde yaralamıştır. Futbolu içine düştüğü yozlaşma cehenneminden kurtarmak için bir kafasını para, bir kafasını şike, bir kafasını ise bahis olarak tasvir edebileceğimiz üç kafalı mitolojik canavar Kerberos'un karşısına çıkacak kadar yürekli Herkül'lerin soyu tükenmiş midir?" Efendi Lig'in manifestosundaki ipuçlarına, kolektif tecrübenin söylemsel karşılığı olarak V3 kodlu içerikte karşılaşılmaktadır;

[7] "Efendilerin Manifestosu", <https://www.efendilig.com/Page/Hakkimizda> (Erişim tarihi: 28.01.2025)

Görsel 2: Efendi Lig logosu

Esin Yılmaz: *İstanbul'a atandıktan sonra öğretmenlik futboldan kopamayınca antrenörlükle birlikte devam ediyordum. Efendi Lig'i görünce yani alternatif bir mecra ama nasıl bir alternatif olduğu çok önemli. Futbolun tamamen güzel tarafını alan çocukluktaki o keyif Efendi Lig'de oynayınca böyle hissediyordum erkeklerle başladım futbol oynamaya yine onlarla devam ediyorum. Keyifli bir güzel ortam var orada. Kadın olmanın ayrıcalığını yaşıyorum Efendi Lig'de.*

Gündelik yaşam pratiğinde anaakım futbol ortamının etkilerinden, endüstriyelleşmenin beraberinde getirdiği eşit olmayan rekabet ediminden, gün geçtikçe hoyratlaşan taraftarlık pratiklerinden ve bütün bunları yeniden üreten medya dilinden mümkün olduğunca uzaklaşmak ama aynı zamanda oyunun ruhunu da hatırdada tutmak, alternatif futbol mecralarının ve onun eyleyicilerinin her fırsatta altını çizdiği konu başlıkları olmuştur. Bununla beraber alternatif futbolun karşı-kamusal alanlarının tam da kaçtığı şeylerin özelliklerini doğum lekesiymiş gibi taşımaya yönelik eleştiriler ve özeleştiriler de V1 kodlu içerikte dile getirilmektedir:

Bağış Erten: *Gerçeklik maalesef biraz kabahatin büyüğü sende be kardeşim diyen o dizelere geri dönersek kabahatin çoğu bizde. Efendi Lig'de de Gazozligi'nde de MHK'lere itiraz var aynı yönetici davranış aynı futbolcu tavırları var. Yani hayatta ne varsa televizyonda izlediğimiz ne varsa o öğrenilmiş çaresizlikte aklımıza gelen ne varsa hepsini ama hepsini yeniden üretiyoruz. Oturup bunu üzerine düşünmemiz lazım. Asıl endüstrileşme dediği-*

miz şeyin kilit noktası aslında 'önce kendi hayatını devrimcileştir' der Rosa Luxemburg çok severim. Kendi hayatımıza dair bir şey yapamıyoruz ki kendimizi değiştiremiyoruz ki kendimiz bu ilkelere sahip çıkamıyoruz ki. Kendimi de alayım bunun içinde Gazozligi kuruldu kavga edip bir de Efendi Lig kurduk. Başa dönersek kızlar sahada çok iyi bir organizasyon. Harika ama bunlar oyuna dahil. Bizim bir de taraftar ligi kurmamız gerekiyor. Makul taraftarlar. Tanıl Bora söylemişti Bundesliga'da bir grup peydah olmuş hakem taraftarı. Hakem iyi karar verince ayağa kalkıyorlar. Alkışlıyorlar.

Kluge ve Negt'in (2018: 147) ekonomi-dışı çıkarlar olarak oldukça iptidai biçimde örgütlenmiş bir proleter yaşam bağlamına dönük uyarıları bu noktada anlamlıdır; "tam da tabuların yüzeyi altındaki yasaklı fantezi bölgelerinde" ifadesiyle Bağış Erten'in yapmış olduğu özeleştiriyeye denk düşen bir noktaya dikkat çekmektedirler. Ancak yine de Kluge ve Negt için proleter kamusal alanın, topluma dönük savunmacı tavrıda ve alt kültür olma hallerinde belirip kaybolan nesneleşme hallerine rağmen değerlendirilmesine çıkarlarına (endüstriyel futbol ve egemen kamusal alan akılda tutularak) karşı gerçek yaşam bloğunu teşkil ettiğini öne sürerler.

Cinsiyet Eşitliğini İçermeyen Futbol Kamusal Alanının Kadın Perspektifinden Bir Karşı-Kamusal Okuması

Hansen (2015: 162), Kluge ve Negt'in burjuva liberal kamusal alanının dışlayıcı mekanizmalarını ayakları yere basan bir biçimde saptamış olsalar da Habermas'ta görülen cinsiyet körlüğünü paylaştıkları hatta belki de meseleyi daha kötü bir noktaya taşıdıklarını öne sürer. Öyle ki; kadın üretici gücü (*female productive force*) kavramını anne-çocuk çerçevesinde temellendirerek kadın öznesinin annelik formunda aileye özgü bir idealleştirmeyi derinleştirmiş oldukları belirtilmektedir. Buna rağmen *Kamusal ve Tecrübe*, güncel meselelere toplumsal hareketlere, egemen olmayan alt kültürel oluşumların kolektif tecrübelerinin, gündelik hayat pratiklerinin,

egemen kamunun çatlaklarından sızan gerilimli meselelerin incelenmesine mihmandarlık yapacak kavramsal bir kılavuz sunabilmiştir. Bu kılavuz, endüstriyel futbol meselesinde, anaakım futbol kamusalılığı bağlamında karşı-kamusal alan olarak alternatif futbol mefhumunun incelenmesinde, son olarak da Hansen'in haklı eleştirisine rağmen kadın perspektifinden karşı-kamusal okuma yapmaya olanak sağlamasıyla görülmektedir. Anaakım futbol kamusalılığının dil örüntüleri ve söylem biçimlerinin ifadelere dökülüş şekillerine ne derece sindiği, cinsiyet eşitliği bağlamında V4 kodlu içerikteki karşı-kamusal okuma biçimiyle görünür olmakta;

İ. Sarp Aykurt: *Kızlar Sahada ile tanışma durumuna varmadan önce futbolu araştırıyorsunuz, orada o zaman bir sosyal fayda sağlamak istiyorsunuz aynı zamanda bir eksiklik de görmüş olmalısınız değil mi? Bu eksikliği nasıl tanımlayabilirsiniz?*

Kiraz Öcal: *Görmüş olduğumuz eksiklik cinsiyetler arasındaki uçurumdur. Sadece Türkiye'de değil dünyada yani kız çocuklarının ve kadınların sosyal hayatın belli başlı alanlarının dışında kalması ve görünür şekilde eğitimde iş hayatında sosyal hayatta ekonomik hayatta siyasi hayatta her yerde çok büyük bir boşluk var iki cinsiyet arasında kadınlar hep daha dezavantajlı konumda. Bu zaten sonradan ya da kimsenin keşfetmediği bir şey değil bu zaten çok bilinen bir durum. Birleşmiş Milletler'in sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde beş numaralı hedef toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaktır. Türkiye'de de zaten böyle bir çalışmaya ihtiyaç olduğundan bu ihtiyacı en keskin en etkili nasıl gideririz işte futbol burada devreye giriyor çünkü futbol diğer bütün branşlar arasından en çok cinsiyetlendirilmiş siyahla beyaz gibi kadınla erkeğin ayrıldığı bir yer. Futbol eşittir erkek demek bizim ülkemizde. Biz de futbol sahasında kadınları, kız çocuklarını ne kadar görünür kılarsak sadece futbolda değil erkeklerle kodlanmış bütün mesleklerde alanlarda daha fazla kadını görebiliriz. Bu kırılmayı da en güçlü futbolla yaratırız diyerek futbolu aslında elçi olarak*

kullanmaya başladık.

Kızlar Sahada⁸, amacının "'yapamazsın' diye kodlanan toplumsal cinsiyet kalıplarını kırmak, kız çocuklarının ve her yaşta kadının futbol yoluyla güçlenmesini sağlamak" olduğunu belirten, 2013 yılında kurulmuş özel bir kadın futbol platformu ve sosyal bir girişim olarak faaliyet yürüten ve kolektif tecrübe ufkunun dolaşıma girdiği farklı bir karşı-kamusal alan örneği olarak varlık kazanmıştır. Joan Landes, Mary Ryan ve Geof Eley gibi isimlerin Habermas'ın burjuva kamusal alanını idealize ettiğini öne sürdükleri bilinmektedir. Burjuva liberal kamusal alanının herkesin serbest erişimine açık olduğuna yönelik retorikine karşın bu kurucu unsurun önemli dışlamaları sorunsallaştırmadığı, bilakis bu dışlamalar aracılığı ile meydana geldiği ifade edilmektedir. Öyle ki Landes için bu dışlamanın odağında toplumsal cinsiyet mefhumu vardır. Eley, burjuva kamusal alanındaki bu dışlayıcılığın yalnızca kıta Avrupası ile sınırlı olmadığını, bu durumun İngiltere'de de görüldüğünü, bu cinsiyetçi dışlamaların aslında sınıfların oluşum süreçlerinde öteki dışlamalarla organik bağlarının olduğunu belirtmektedir (Fraser, 2015: 107-108). Daha önce de bahsedildiği gibi sorun, Habermas'ın klasik burjuva kamusal alanını idealize etmiş olmasından ziyade toplumun büyük kesimini kapsayan insanların oluşturduğu, burjuva olmayan kamusal alanları yok saymasıdır. Günümüzde klasik burjuva kamusal alanı ile endüstrileşmiş üretimin kamusal alanının ittifakıyla ortaya çıkan egemen kamusal alan, futbol kamusalılığı özelinde bu dışlama durumunu gerek egemen söylem biçiminin gerekse medya temsil biçiminin katkılarıyla yeniden ürettiği söylenebilir:

[8] "Amacımız", <https://www.kizlarsahada.com/tr/hakimizda/amacimiz> (Erişim tarihi: 29.01.2025)

Görsel 3: Kızlar Sahada logosu

Bağış Erten: *Medyanın şöyle bir özelliği var spor medyasında herhalde normal medyanın beş katı daha fazla. Sirk aynası gibi medya. Toplum neyse gerçeği gösteriyor ama daha büyük daha kötü daha çirkin olarak gösteriyor. Spor medyasında bu iki kere böyle. Türkiye’de yozlaşma mı böyle spor medyası bu yozlaşmayı gösterirken kendisi de yozlaşıyor. Türkiye’de işte kulüplerin hegemonyası kırılmıyor mu spor medyasında maaşa bağlanıyor onlar. Kulüpler bazı gazetecileri maaşa bağlayacak hale gelmiş durumda. Ne oldu sonunda şu anda Türkiye’de referans verebileceğiniz yazılı hiçbir spor basını kalmadı neredeyse... ‘O. Çocukları’ diye başlık atılan dönemlerden bahsediyoruz. Küfür kıyametin tillah olduğu her türlü nefret suçunun işlendiği bir dönemden bahsediyoruz.*

H. İbrahim Dinçdağ: *Mesela maç yönetirken biz veya oynarken şey denir işte kız gibi oynama kız gibi topa vurma falan. Siz hani bu sponsorluk görüşmelerinde bunun görünür ve bilinir olmasını sağlamak için yapmış olduğunuz görüşmelerde hani Kızlar Sahada böyle bir projemiz var kızlar futbol oynuyor bir araya geliyoruz dediğinizde size aman kızlar da top mu oynar diyen oldu mu hiç?*

Kiraz Öcal: *Oldu. Yani bunu firmalardan ziyade aslında duymamızın en acı olduğu kurumlardan duyduk bu ülkedeki futboldan sorumlu kurumlardan duyduk ama kurumsal olarak zan altında bırakmak istemem kesinlikle oradaki şahsın bireyin o koltuğu işgal eden kişinin bakışı açısını yansıtıyor*

aslında ama talihsizlik şu ki o şahıs o koltukta ve karar verici bir mekanizmada yer alıyor. Şunu duydu bu kulaklar ‘Siz bu işleri ne zaman bırakacaksınız? Ne zaman vazgeçeceksiniz?’

Wittgenstein’in (2016) “dilimin sınırları dünyanın sınırlarını imler” sözüne bu noktada referans verilebilir. Egemen kamusallık biçiminin dil örüntülerinin ve söylem biçimlerinin gündelik hayatın pratiklerine ne şekilde sızdığı ve orada işlerlik gösterdiği, içeriklerdeki söylemler çerçevesinde kendisini açık etmektedir. Endüstrileşmiş üretimin kamusallığının toplumsal cinsiyet kodlarını şekillendirmesi, cinsiyetler arası fırsat eşitsizliğini pekiştirdiği görülmektedir. Bu pekiştirme kız çocuklarının ve kadınların kamusal alandaki görünürlüğüne asgari seviyeye çekirken diğer yandan anaakım spor medyasının dili kullanım şekli ve temsil biçimi, bu yoksunluk hali üzerinde derinleştirici bir etki bırakmaktadır.

SONUÇ

Kamusal alan söz konusu olduğunda çoğunlukla karşılaşma, muhatap olma, meramların birbirine teması gerek kişilerarası gerek öznelerin oluşturduğu daha geniş çeperli oluşumların iletişimsel süreçleri ve uzlaşma mutabakatları anlaşılmaktadır. Klasik burjuva kamusal alanının en büyük eksikliği ve eleştirilerin kalkış noktası olarak burjuva veya liberal olmayanların oluşturduğu kamusalılık biçimlenişlerini görmezden gelmesidir. Çalışmada burjuva kamusal alan ile endüstriyel üretimin kamusal alanı arasındaki ilişkisellik dolayımı kurulan egemen kamusal alan ile karşısında konumlanan proleter/karşı-kamusal alan arasındaki gerilimli ilişki detaylandırılmıştır. Kluge ve Negt perspektifinden Habermas’ın ima ettiği türden postmodern görelilik kaynaklı olumsuzlamasını önemsizleştirmemekle birlikte yeni medyanın toplumsal tecrübe ufkunu bağrında taşıyan bir alternatif medya inisiyatifinin olanağı sorgunlanmıştır. Gerek Gazozlugu ve Efendi Lig özelinde alternatif futbol mecralarının proleter/karşı-kamusal alan deneyimleri; gerekse Kızlar Sahada orga-

nizasyonunun altını çizdiği toplumsal cinsiyet ve fırsat eşitsizliği meseleleri, Kluge ve Negt'in terminolojisi bağlamında kolektif tecrübe ufkundan doğan karşı-kamusallıklar olarak egemen kamusal alana bir karşı-müdahale temsilini üstlendiği söylemler gözetilerek tartışılmıştır. Endüstrileşmiş üretimin kamusal alanı olarak futbolun karşı-kamusal okuması AFC Wimbledon-Milton Keynes futbol takımları örneği çerçevesinde yapılmıştır. Bu örnekte mücadele birliği, itiraz, dayanışma mefhumlarının karşı kutupları ile yürütölen iletişimsel sürece dikkat çekilmiş, endüstrileşmiş üretimin kamusal alanı olarak futbolun bir karşı-kamusal okumasının mümkünatı sorgulanmıştır.

Alternatif futbol mecralarının, egemen kamusal alan biçimlenişinin defolarını ortaya çıkarmaya dönük faaliyetleri ile farklılıkların öne çıkararak ticari rekabetin, oyunun ruhunu olumsuz etkilemesini telafi etmeye dönük çaba içerisinde olduğu görölmektedir. Adil olmayan rekabet ediminden, hoyrat taraftarlık pratiklerinden ve bütün bunları yeniden üreten medya dilinden olabildiğince sakınmak ama aynı zamanda oyunun ruhunu da hatırdta tutmak, alternatif futbol mecralarının ve onun eyleyicilerinin her fırsatta altını çizdiği konu başlıkları olmuştur. Egemen kamusal alan, toplumsal cinsiyet kodlarını şekillendirerek cinsiyetler arasında fırsat eşitsizliğini pekiştirmektedir. Bu durum kız çocuklarının ve kadınların kamusal alandaki görönlüğünü asgari seviyeye çekerken diğer yandan anaakım spor medyasının dili kullanım şekli ve temsil biçimi, bu yoksunluk halini derinleştirmektedir. Kluge'nin ifade ettiği gibi kamusal alan, mücadelelerin savaş dışı yollarla nihayetlenirildiği yerlerdir. Üretim-dışı kamusal alanlar ile üretimin kamusal alanının ittifakıyla kurulmaya çalışılan tahakküm süreci ve iktidar arayışı, Foucault'nun "nerede iktidar varsa orada direniş vardır" söylemini anımsatan türden bir direnç odağını da beraberinde getirdiği görölmüştür. Egemen kamusal alan bağlamında ortaya çıkan karşı-kamusal alan biçimlenişi gerek alternatif futbol

gerekse futbolun cinsiyet eşitsizliği zaviyesinden konuşan yeni yorumlamalarla bir mücadele alanı olarak kamusal alan düzleminde kendisini var ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Egemen kamusal alanın simgesel, söylemsel ve dil örüntülerinin topluma kabullendirilmesinde bir aracı olan anaakım spor medyasına, Fikir Sahası YouTube programı vesilesiyle yeni medya ile araçsal bir karşı-konumlanışın mümkün olduğu söylenebilir. Anaakım spor medyasının dili, temsil biçimi ve tahayyül ettiği anlam dünyasının defolarının açığa çıkarılmasına, görönlüğü kısıtlı karşı-kamusal alan mensubu öznelerin söylem biçimlerinin duyulur-görölür kılınmasına aracılık etme potansiyelinin anlaşılması ve kamusal alandaki söylemsel mücadeleye güç sağlanması açısından yeni medya, Habermas'ın işaret ettiği tehlikelere rağmen kayda değer öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

- Akbal Süalp, Z. T. (2015), "Kamusal alan, deneyim ve Kluge", içinde *Kamusal Alan* (Der. Meral Özbek), İstanbul: Hil Yayın. 803-824.
- Binark, M. (2007). "Yeni medya çalışmalarında yeni sorular ve yöntem sorunu". (Der. Mutlu Binark), *Yeni Medya Çalışmaları*, Ankara: Dipnot Yayınları. 21-44.
- Büker Alyanak, Z. (2021). "Etnografi ve çevrimiçi etnografi". *Yeni medya çalışmalarında araştırma yöntem ve teknikleri* içinde (Der. Mutlu Binark). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 123-169.
- Çiğdem A. (2015). "Kamusal alan, kamusal din ve kamusal akıl", içinde *Kamusal Alan* (Der. Meral Özbek), İstanbul: Hil Yayın, 659-670.
- Erdoğan, İ. (2007). *Pozitivist metodoloji bilimsel araştırma tasarımı istatistiksel yöntemler, analiz ve yorum*. Ankara: Erk Yayınları.
- Fraser, N. (2015) "Kamusal alanı yeniden düşünmek: Gerçekte var olan demokrasinin eleştirisine bir katkı", *Kamusal Alan* (Der. Meral Özbek), İstanbul: Hil Yayın. 103-139.
- Habermas, J. (2009). *Doğalcılık ve din arasında: felsefi denemeler*, (Çev. Ali Nalbant), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Habermas, J. (2021) *Kamusallığın yapısal dönüşümü*, (Çev. Tanıl Bora-Mithat Sancar), İstanbul: İletişim Yayınları.

- Habermas, J., (2023) *Kamusal alanın yeni bir yapısal dönüşümü ve müzakereci demokrasi*, (Çev. Tanıl Bora), İstanbul: İletişim Yayınları, Birinci Baskı.
- Habermas, J., "Kamusal alan", *Kamusal alan* (Ed. Meral Özbek). İstanbul: Hil Yayınları, 2015. 95-102.
- Hansen, M. (2015). "Yirmi yılın ardından Negt ve Kluge'nin 'kamusal alan ve tecrübe'si: Değişken karışım ve genişlemiş alanlar", *Kamusal Alan* (Der. Meral Özbek), İstanbul: Hil Yayın, 3.baskı. 141-176.
- Kejanlıoğlu, D. B. (2015). "Medya çalışmalarında kamusal alan kavramı", *Kamusal alan* (Der. Meral Özbek), İstanbul: Hil Yayın, 837-860.
- Kluge A. & Negt O. (2018). *Kamusal alan ve tecrübe: Burjuva ve proleter kamusal alanın analizine doğru*, (Çev. Müge Atala), İstanbul: NotaBene Yayınları.
- Liebman, S. (2015). "Alexander Kluge ile söyleşi: Yeni Alman sineması, sanat, aydınlanma ve kamusal alan", içinde *Kamusal Alan* (Der. Meral Özbek), İstanbul: Hil Yayın. 763-801.
- Özbek M. (2015b). "Giriş: Politik kamusal alan ve kolektif yaratıcılık", *Kamusal Alan* (Der. Meral Özbek), İstanbul: Hil Yayın. 179-260.
- Özbek, M. (2015a). "Giriş: Kamusal alanın sınırları", *Kamusal alan* (Der. Meral Özbek), İstanbul: Hil Yayın, 3.baskı. 21-90.
- Özbek, M. (2015c). "Giriş: Kamusal-özel alan, kültür ve tecrübe", *Kamusal alan* (Der. Meral Özbek), İstanbul: Hil Yayın. 601-657.
- Seeliger, M., & Sevignani, S., "A new structural transformation of the public sphere? An introduction", *Theory, Culture & Society*, 39(4), 2022, ss. 3-16.
- Seeliger, M., & Villa Braslavsky P. I., "Reflections on the contemporary public sphere: an interview with Judith Butler", *Theory, Culture & Society*, 39(4), 2022, s. 67-74.
- Sevignani, S., "Digital transformations and the ideological formation of the public sphere: hegemonic, populist, or popular communication?", *Theory, Culture & Society*, 39(4), 2022, s. 91-109.
- Sığrı, Ü. (2023) "Nitel araştırma yöntemleri", içinde *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Yeni perspektifler* (Der. Remzi Altunışık vd.), Ankara: Seçkin Yayıncılık. 471-516.
- Timur T. (2008). *Habermas'ı okumak*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Tunç, S., "Habermas'ın siyasal katılım hiyerarşisi ve dijital iletişimin eşitlikçi kamusal alan vaadi", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt/Volume: XXVII, Sayı/No: 3, Temmuz 2023, ss. 415-461.
- Turner, G. (2015). *İngiliz kültürel çalışmaları*, (Çev. Deniz Özçetin ve Burak Özçetin), Ankara: Heretik Basın Yayın.
- Wittgenstein L. (2016). *Tractatus logico-philosophicus*, (Çev. Oruç Aruoba), İstanbul: Metis Yayınları
- McIntyre, L., (2019). *Hakikat-sonrası*, (Çev. Mehmet Fahrettin Biçici), İstanbul: Tellekt Yayınları.
- Alpay, Y., (2020) "Hakikat askıda", *Pasajlar sosyal bilimler dergisi: Post-truth çağı* (Ed. Yalın Alpay), Ankara: Enormis, Sayı: 4, ss. 13-16.
- Alpay, Y., (2022). *Yalanın siyaseti*, İstanbul: Destek Yayınları, 20. Baskı.
- Özdemir, M. & Çokluk, N., (2021) "Post-hakikatin ilk evresi yankı odaları: yalan haber mi daha hızlı yayılıyor koronavirüs mü?" *Hakikat sonrası siyaset, felsefe, medya, uluslararası ilişkiler*, (Der. Bülent Özçelik), Ankara: Nika Yayınevi, ss. 233-261. ISBN: 978-605-9386-38-8.